

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ В ОЧЕС І ГУАМ

COMPETITIVENESS AND INTEGRATION PROSPECTS OF UKRAINE IN BSEC AND GUAM

На основі аналізу зовнішньоекономічних зв'язків України з країнами ОЧЕС та ГУАМ досліджується реалізація існуючих і можливість набуття нових конкурентних переваг, їх вплив на національну конкурентоспроможність і на розвиток інтеграційних процесів. Наведені дані свідчать, що участь України в ОЧЕС і ГУАМ посилює її конкурентні переваги на ринках транспортних послуг, а також у реалізації продукції аграрно-промислового, машинобудівного і військово-промислового комплексів, створює можливості забезпечення альтернативних шляхів доставки в Україну енергоносіїв. Подальший розвиток ОЧЕС і ГУАМ потребує створення міждержавних органів координації діяльності тих галузей економіки, які забезпечують створення континентальних і регіональних систем транзиту енергоносіїв, транспортних коридорів та телекомунікаційних мереж, а також розвиток міжнародного туризму і санаторно-курортного підприємництва.

На основании анализа внешнеэкономических связей Украины со странами ОЧЭС и ГУАМ исследуется реализация имеющихся, а также возможность приобретения новых конкурентных преимуществ, их влияние на национальную конкурентоспособность и на развитие интеграционных процессов. Приведенные данные говорят о том, что участие Украины в ОЧЭС и ГУАМ повышает ее конкурентные преимущества на рынках транспортных услуг, а также в реализации продукции аграрно-промышленного, машиностроительного и военно-промышленного комплексов, создает возможности обеспечения альтернативных путей доставки в Украину энергоносителей. Дальнейшее развитие ОЧЭС и ГАУМ требует создания межгосударственных органов координации деятельности тех отраслей экономики, которые обеспечат создание континентальных и региональных систем транзита энергоносителей, транспортных коридоров и телекоммуникационных сетей, а также развитие международного туризма и санаторно-курортного предпринимательства.

Ukraine's external economic relations with the Black Sea Economic Cooperation and the Organization for Democracy and Economic Development – GUAM are analysed to identify the existing and newly-obtained competitive advantages and to provide recommendations for building competitiveness for each regional integration vector. The data shows that Ukraine's relations with both regional organizations result in strengthening of the country's competitive advantages,

especially in transportation services, in realization of goods produced within agricultural, industrial, machine-building, and military sectors. This cooperation also creates possibilities for providing alternative ways of energy supplies delivery. Further development of both integration blocks requires creation of intergovernmental bodies to coordinate the activity of those sectors of economy that create the continental and regional systems of energy supplies transit, transportation corridors and telecommunication networks, as well as the development of international health and resort centres, international tourism.

Ключові слова: конкурентоспроможність національної економіки, регіональна інтеграція, ОЧЕС, ГУАМ.

Вступ. Економіка України розвивається шляхом активного використання міжнародного поділу праці із значною кількістю країн світу. Наша країна бере участь у функціонуванні ряду регіональних інтеграційних об'єднань, основу співробітництва з якими складає обмін товарами та послугами.

В науковій літературі багато публікацій присвячено дослідженню проблеми підвищення національної конкурентоспроможності та інтеграційним перспективам країн. Їхніми авторами є класики економічної науки А. Сміт, А. Маршалл, Й. Шумпетер, зарубіжні вчені Г. Азоєв, Б. Баласса, Дж. К. Гелбрейт, С. Глаз'єв, Р. Грінберг, Д. Дайнен, Д. Долгов, І. Дюмулен, П. Кругман, М. Портер, П. Самуельсон, Р. Фатхутдінов, Г. Хамел, Б. Шлюсарчик, Ю. Шишков та інші.

Слід відзначити дослідження українських економістів Л. Антонюк, Ю. Бажала, Я. Базилюк, О. Білоруса, З. Борисенко, В. Будкіна, І. Бураковського, А. Гальчинського, В. Гейця, Я. Жаліла, Б. Кваснюка, Л. Кістерського, І. Крючкової, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, В. Новицького, Ю. Пахомова, В. Сіденка, А. Філіпенка, В. Чужикова, І. Школи, О. Шнипка, О. Шниркова та інших.

Значну увагу українські вчені приділяють питанням розвитку інтеграції України з країнами Причорноморського басейну. Зауважимо, що, починаючи з 2000 р. цю проблему досліджував В. Чечелашвили [1], В. А. Хоманець їй присвятив свою кандидатську дисертацію [2], С. Сіскос – докторську [3]. Критичного аналізу зазнав стан вирішення проблеми розвитку інтеграційних процесів України з країнами Причорноморського басейну в роботі провідного українського вченого-міжнародника В. С. Будкіна [4]. Зазначені праці дозволяють стверджувати, що питання розвитку інтеграційних зв'язків України з країнами Причорноморського басейну не можуть вважатися повністю висвітленими. Більше того, участь України в утвореному під егідою ЄС “Східному партнерстві”, яке включає країни Причорноморського басейну, посилює необхідність розв'язання цієї проблеми.

Постановка завдання. Ціллю дослідження є виявлення основних чинників впливу участі України в ОЧЕС і ГУАМ на підвищення її конкурентоспроможності, а також обґрунтування ролі України як потужного регіонального лідера, здатного відстоювати свої національні інтереси і разом із іншими членами об'єднання досягати більшої конкурентоспроможності на світових ринках.

Методологія. Методологічну основу роботи становлять праці вітчизняних і зарубіжних вчених з питань взаємного зв'язку підвищення конкурентоспроможності та інтеграційних процесів. У статті використані такі методи дослідження – порівняння й узагальнення даних і експертних оцінок, аналізу і синтезу, табличний та статистичний.

Результати дослідження. 25 червня 1992 р. главами одинадцяти держав Чорноморського регіону – Албанії, Азербайджану, Болгарії, Вірменії, Греції, Грузії, Молдови, Росії, Румунії, Туреччини і України – з населенням чисельністю більш ніж 320 млн. осіб і територією приблизно 20 млн. кв. км була підписана Стамбульська декларація і тим самим засновано ОЧЕС [1, с. 82].

Створення цього регіонального міжнародного об'єднання базувалось на багатовіковому досвіді економічних зв'язків, переважно у формі торгівлі, між народами Причорномор'я і ставило за мету більш ефективно використання потенціалу економік Причорноморського басейну в міжнародному поділі праці. [3, с. 9].

Стратегічна ціль ОЧЕС – глибша інтеграція в Європу з формуванням економічної зони ЄС – ОЧЕС. Стамбульською декларацією передбачалось сприяння всебічному багатосторонньому співробітництву в різних галузях економіки – промисловості, сільському господарстві, транспорті, торгівлі, зв'язку, медицині, екології, у галузі туризму, телекомунікацій, енергетики, науки та техніки, охорони здоров'я, митного регулювання [2].

4-5 червня 1998 р. у Ялті відбулася зустріч глав держав та урядів країн – учасниць ОЧЕС, в ході якої було підписано Статут Організації ОЧЕС, який набув чинності 1 травня 1999 року. 15 квітня 2004 р. Сербія і Чорногорія стали новими членами ОЧЕС, що збільшило кількість країн – членів до 12.

На відміну від ЄС у формуванні ОЧЕС переважає “ініціатива знизу” за рахунок розширення міжнародних зв'язків між суб'єктами ЗЕД, у той час як міждержавному договірно-правовому оформленню за “ініціативою згори” перешкоджають політичні та економічні суперечності між країнами [3, с. 13]. Розвиток інтеграційних процесів стримується через відсутність договору дванадцяти держав, який би визначав засади функціонування ОЧЕС як інтеграційного об'єднання.

Участь України в регіональному об'єднанні ОЧЕС відбувається з її одночасним входженням до регіонального об'єднання ГУАМ, яке почало функціонувати з 1997 р. як асоціація економічного співробітництва у складі Азербайджану, Грузії, Молдови, України і з 1999 р. по 2005 р. – Узбекистану.

Україна з країнами ОЧЕС здійснює торгівлю товарами, послугами, співпрацює у розвитку транспорту, зв'язку і телекомунікацій, електроенергетиці, обміні інформацією, туризмі, митному регулюванні. Сумарний експорт товарів України до країн ОЧЕС у 2011 р. становив 28368,8 млн. дол. США, імпорт – 33192,1 млн. дол. США.

Основним партнером України у торгівлі товарами серед країн ОЧЕС є Російська Федерація (2011 р. – експорт 19820,0 млн. дол. США (69,87% експорту), імпорт 29132,0 млн. дол. США (87,8% імпорту). Тому доцільно розглянути роль інших країн ОЧЕС у взаємодії з Україною.

Питома вага окремих країн у загальному експорті товарів України до ОЧЕС у 2011 р. (без урахування Росії): Туреччина – 43,9%; Румунія – 11,1; Молдова – 10,2; Болгарія – 8,8; Азербайджан – 8,3; Грузія – 7,7; Греція – 3,4; Сербія і Чорногорія – 3,2; Вірменія – 2,7; Албанія – 0,7% [5].

Тобто, поряд із Російською Федерацією вагомим споживачем продукції України з країн ОЧЕС може розглядатися Туреччина, з якою у жовтні 1993 р. було підписано протокол про співробітництво у галузі енергетики, а також заплановано участь України в реалізації програми будівництва ГЕС та ТЕС.

Питома вага окремих країн у загальному імпорті товарів України з ОЧЕС у 2011 р. (без урахування Росії): Туреччина – 36,5%; Румунія – 27,7; Азербайджан – 15,8; Болгарія – 6,65; Грузія – 3,5; Греція – 3,2; Молдова – 3,2; Сербія і Чорногорія – 2,9; Вірменія – 0,5; Албанія – 0,05% [5]. Отже, основним серед країн ОЧЕС після Російської Федерації експортером продукції до України є Туреччина.

З вступом Болгарії та Румунії до ЄС та існуванням Митного союзу Туреччина – ЄС в рамках ОЧЕС фактично утворено геополітичний і торговельний трикутник ЄС (Болгарія, Греція, Румунія та асоційований член ЄС Туреччина) – Росія – Україна.

На увагу заслуговують торговельні відносини України з Туреччиною, до якої спостерігається стабільне збільшення експорту українських товарів, основу яких складають чорні метали (2011 р. – 49,9% загального обсягу експорту), жири та олії тваринного або рослинного походження (10%), добрива (6,0%), палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки (6,4%), деревина і вироби з деревини (4,2%). Дані табл. 1 свідчать про стрімке зростання експорту до 2008 р., його падіння у 2009 р. і поновлення зростання у наступні роки.

**Динаміка експорту, імпорту і сальдо торгівлі товарами між
Україною і Туреччиною, млн. дол. США**

Роки	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Експорт	902,1	1869,2	2026,7	2390,0	3645,3	4633,3	2126,5	3024,0	3748,6
Імпорт	312,3	373,6	607,7	769,2	972,3	1950,1	952,2	1298,3	1481,2
Сальдо	589,8	1495,6	1419,0	1627,8	2673,0	2683,2	1174,3	1725,7	2267,4

Джерело: розраховано автором за [5].

Важливою формою взаємодії країн-членів ОЧЕС є торгівля послугами. Сумарний експорт послуг України до країн ОЧЕС у 2011 р. становив 6142,5, а імпорт – 1382,8 млн. дол. США. Основним партнером України у торгівлі послугами серед країн ОЧЕС є Російська Федерація (2011 р. – експорт 5624,9 млн. дол. США (81,6 % експорту), імпорт 946,9 млн. дол. США (68,5% імпорту).

Питома вага окремих країн у загальному експорті послуг України до ОЧЕС у 2011 р. (без урахування Росії) характеризується такими даними: Туреччина – 32,7%; Греція – 15,6; Грузія – 13,1; Молдова – 12,7; Болгарія – 7,3; Азербайджан – 5,7; Румунія – 5,4; Сербія і Чорногорія – 4,5; Вірменія – 2,6; Албанія – 0,4% [5]. Туреччина більше інших країн ОЧЕС споживає послуг України. 87,9% загального обсягу експорту послуг України до Туреччини у 2011 р. складають транспортні послуги; 4,6% – подорожі; 1,8% – послуги зв'язку; 0,9% – будівельні послуги. Значний обсяг послуг імпортує Греція. 82,7% до загального обсягу експорту послуг України до Греції становлять транспортні послуги; 2,1% – різні ділові, професійні та технічні послуги; 10,3 – інші ділові послуги; 2,5% – подорожі; 1,2 – послуги зв'язку. В експорті до решти країн ОЧЕС також домінують транспортні послуги.

Питома вага окремих країн у загальному імпорті послуг України з країн ОЧЕС у 2011 р. (без урахування Росії) характеризується такими даними: Туреччина – 64,5%; Молдова – 7,8; Греція – 7; Грузія – 5,4; Болгарія – 4,6; Азербайджан – 3,4; Румунія – 2,9; Сербія і Чорногорія – 2,4; Вірменія – 2% [5]. Найбільшу питому вагу у загальному імпорті послуг України (без урахування Росії) займає Туреччина. 49,5% до загального обсягу імпорту послуг з Туреччини складають подорожі; 26,0% – будівельні послуги; 15,7% – транспортні послуги; 2,8% – страхові послуги. Імпорт послуг з Молдови складають: 65,3% – транспортні послуги; 21,4% – різні ділові, професійні та технічні послуги; 3,0% – послуги зв'язку; 2,9% – подорожі. Значний обсяг послуг експортує Греція. 39,5% до загального обсягу імпорту послуг Україною з

Греції становлять транспортні послуги; 14,7% – послуги зв'язку; 15,2% – подорожі; 8,2% – фінансові послуги; 6,0% – комп'ютерні. В імпорті решти країн ОЧЕС домінують транспортні послуги і різні ділові, професійні та технічні послуги.

Тобто, як і в торгівлі товарами, у послугах після Російської Федерації Туреччина є головним партнером України, роль інших країн у цих відносинах значно менша. Тому перехід у відносинах України і Туреччини від конкуренції-суперництва до конкуренції-співробітництва шляхом створення спільних підприємств з метою надання санаторно-курортних послуг можна вважати доцільним.

Розвиток обміну послугами і координація у їх наданні третім державам стає найважливішим фактором участі України в ОЧЕС, який надає їй можливість значного посилення запроваджуваної макротехнології “Україна – транзитна держава”.

На теперішній час розвиток цієї макротехнології, в основному, базується на постачанні до країн Західної Європи енергоресурсів територіями Російської Федерації і України. Участь України в ОЧЕС разом з країнами ЄС і Російською Федерацією створює можливості не тільки безконфліктного, але й економічно інтегруючого розв'язання проблеми гарантованого постачання до Європи як енерго-, так і інших ресурсів зі Сходу і Півдня і спрямування у зворотному напрямку високотехнологічної продукції західноєвропейських підприємств і, що суттєво для України, її продукції на нові ринки. Йдеться про транспортування її територією у середньоазійської та каспійської нафти, що може змінити ролі в ОЧЕС Росії і Туреччини, посиливши значення останньої. Це також може посилити роль України у транспортному забезпеченні доставки цієї нафти до ЄС.

Географічне положення України дозволяє створити додаткову транспортну артерію постачання нафти з Близького Сходу до Європи. Одеський термінал – складова такої артерії. Після спорудження нафтопроводу від Одеси до Бродів поблизу західних кордонів України створюється можливість постачання енергоносіїв до країн Центральної Європи, що дозволить реалізувати ідею Балто-Чорноморського нафтового колектору.

Членство України в ОЧЕС надає їй можливість активно співпрацювати у розробці транспортної карти і створенні транспортних коридорів у регіоні з урахуванням Транс'європейської транспортної системи і “Європейської транспортної політики”, яка передбачає створення дев'яти транспортних коридорів, що проходять європейською територією. Для посилення зацікавленості України в розвитку всієї сфери надання транспортних послуг вважаємо обґрунтованим введення транспортної ренти. Тому сфера інтересів

України у взаємодії з країнами ОЧЕС може бути окреслена транспортом, енергетикою, зв'язком, телекомунікаціями, туризмом, екологією, майбутнє яких визначається розвитком таких складових інфраструктури, як спільні транспортні, електроенергетичні і телекомунікаційні мережі, лінії оптиковолоконного зв'язку, система терміналів на узбережжі Чорного моря для накопичення нафти й газу, готелів і інших об'єктів туризму і відпочинку. Отже, участь України у ОЧЕС підвищує її конкурентні переваги у галузі торгівлі послугами.

В. С. Будкін відзначає дієвість цієї форми регіональної інтеграції, підкреслює той факт, що саме Україна і Туреччина є головною дієвою силою ОЧЕС, наголошує на важливості реалізації прийнятого 7 лютого 1997 р. у Стамбулі наміру створити Чорноморську зону вільної торгівлі і разом з тим зазначає, що Україна зайняла пасивну позицію замість наполегливої роботи разом з Туреччиною щодо утворення регіональної зони вільної торгівлі [4].

Торгівля України з країнами ГУАМ характеризується такими даними (табл. 2).

Таблиця 2

Зовнішня торгівля України з країнами ГУАМ у 2011 р., млн. дол. США

	Товари			Послуги		
	Експорт	Імпорт	Сальдо	Експорт	Імпорт	Сальдо
Азербайджан	708,3	643,4	64,9	29,4	14,9	14,5
Грузія	657,9	144,4	513,5	67,9	23,4	44,5
Молдова	874,4	130,4	744,0	65,8	33,8	32,0
Разом	2240,6	918,2	1322,4	163,1	72,1	91,0

Джерело: складено автором за [5].

Торговельно-економічні відносини України з країнами ГУАМ характеризуються позитивним сальдо, але їх питома вага у всій зовнішній торгівлі України занадто незначна: експорт і імпорт товарів складають відповідно лише 3,28 % і 1,11%, а послуг – 1,18 % і 1,16%.

Реалізація конкурентних переваг України в межах угруповання ГУАМ вимагає посилення його розвитку. Оновлений ГУАМ сприятиме реалізації проекту транспортування каспійської нафти за допомогою трубопроводу “Одеса-Броди”. Україна відіграє у ньому провідну роль системоутворюючої і економічно найбільш потужної держави – регіонального лідера.

Важливим фактором розвитку ГУАМ є комплексне використання унікальних кліматичних і географічних умов для надання туристичних і санаторно-курортних послуг. Україна у галузі саме цих послуг має конкурентні переваги, які шляхом інтеграції з аналогічними перевагами інших країн ГУАМ дозволять збільшити виробництво та експорт послуг і тим самим – зростання

ВВП. Саме розвиток транспортних, туристичних і санаторно-курортних послуг стане каталізатором розвитку цілого ряду інших видів послуг, передусім зв'язку, подорожей, фінансових, страхових, – і таким чином буде сприяти розвитку сучасних інформаційних технологій. Відзначимо, що за рахунок розвиненості саме в Україні машино-, зокрема судно- і літакобудування ці галузі її промисловості отримують нові ринки збуту своєї продукції в країнах ГУАМ в зв'язку із розвитком послуг.

Участь України у ОЧЕС і ГУАМ посилює її конкурентні переваги на ринках транспортних послуг на геополітичному спрямуванні Західна Європа – Близький та Середній Схід, Західна Європа – Кавказ – Центральна Азія, а також у реалізації продукції аграрно-промислового, машинобудівного і військово-промислового комплексів, створює можливості забезпечення альтернативних шляхів доставки в Україну енергоносіїв і сприяє розвитку її інтеграції до світового господарства.

Особливі можливості відкриваються перед Україною у сфері комплексного використання унікальних кліматичних і географічних умов для розвитку міжнародного туризму і санаторно-курортного підприємництва, що забезпечить значні валютні надходження до бюджету країни.

Висновки. Україна є членом зони вільної торгівлі (ЗВТ) з країнами СНД, до яких входять Росія (договір про створення ЗВТ з країнами СНД підписано у 2012 р.), з країнами ГУАМ (договір про створення ЗВТ з країнами ГУАМ підписано у 2002 р.). Наприкінці 2013 р. очікується підписання “Угоди про асоціацію між Україною і ЄС”, що сприятиме якнайскорішому утворенню ЗВТ України з країнами ОЧЕС, що входять до ЄС. Таким чином, Україна матиме ЗВТ зі всіма країнами – членами ОЧЕС, крім Туреччини. Тому особливого теоретичного і практичного значення набуває необхідність встановлення ЗВТ між Україною і Туреччиною, яка після Росії є найважливішим учасником ОЧЕС.

Науковою новизною і практично значимим може визначитися й обґрунтування необхідності утворення міждержавних органів координації діяльності країн ОЧЕС і ГУАМ забезпеченням у подальшому інтеграційному розвитку переходу від конкуренції-суперництва до конкуренції-співробітництва, який сприятиме підвищенню конкурентоспроможності України [6, с. 93-113]. При цьому слід зазначити, що ці міждержавні органи не матимуть ознак наднаціонального органу управління, який може виникнути лише у разі вступу України до ЄС чи приєднання до Митного союзу Білорусі, Казахстану і Російської Федерації [6, с. 70; 7, с.124-125; 8].

Література:

1. Чечелашвілі В. ОЧЕС – новий актор на міжнародній арені / В. Чечелашвили // Зовнішня торгівля. – 2000. – № 3. – С. 82–85.
2. Хоманець В. А. Макроекономічні аспекти участі України в Організації чорноморського економічного співробітництва: автореф. дис. на здобуття ступеня канд екон. наук: 08.05.01 “Світове господарство і міжнародні економічні відносини” / В. А. Хоманець. – К., 2006. – 19 с.
3. Сіскос Є. Глобальні стратегії економічного співробітництва країн Причорноморського басейну в процесах європейської інтеграції: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.02 / Є. Сіскос; Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2010. – 32 с.
4. Будкін В. С. Втрачені можливості: Україна та зони вільної торгівлі ОЧЕС і ГУАМ / В. С. Будкін // Міжнародна наукова конференція «Участь України в зонах вільної торгівлі: стан, проблеми перспективи». Матеріали конференції 17-18 листопада 2011 р., Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ. – К., 2011. – С. 43–44.
5. Зовнішня торгівля України: Стат. зб. // Державна служба статистики України. – К., 2012. – 102 с.
6. Радзівська С. О. Конкурентоспроможність та інтеграційні перспективи України. – К.: Знання України, 2012. – 343 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.usufit.edu.ua> (наукова діяльність, книги) або www.nbuv.gov.ua (електронна бібліотека)
7. Захаров В. К. Украина на интеграционной развилке / В. К. Захаров // Перспективы скоординированного социально-экономического развития России и Украины в общеевропейском контексте. Тр. Первой междунар. научн.-практ. конф./ РАН. ИНИОН. Отдел науч. сотрудничества и междунар. связей; Отв. ред. Ю. С. Пивоваров. – М., 2013. – С. 119–125. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ukros.ru>
8. Фурман Е. Д. Украина в условиях выбора вектора интеграционного развития: Таможенный союз или Соглашение об Ассоциации? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ukros.ru>